

Klassieke Olympiaden 2026-2027

Pensum Latijn

Ronde 2

Inleiding

Over het leven van Lucretius weten we vrij weinig. Het is zelfs gissen naar zijn precieze geboorte- en sterfjaar, maar aangenomen wordt dat hij begin eerste eeuw v. Chr. werd geboren en rond 50 v. Chr. stierf. Hij moet een degelijke Romeinse opvoeding genoten hebben, gezien zijn kennis van de Griekse en Romeinse literatuur. Hij kende het leven in Rome, maar was ook goed op de hoogte van het leven op het platteland. Dat laatste suggereert dan weer dat hij niet altijd in Rome woonde.

Lucretius was een epicureïsch filosoof en schreef een leerdicht in zes boeken in dactylische hexameters, met de titel *De rerum natura*, 'Over de natuur'. Hierin volgt hij de theorieën van de Griekse filosoof Epicurus. Centraal in het gedachtegoed van beiden staat de atoomtheorie van hun voorganger Democritus (5e eeuw v. Chr.): alles bestaat uit ondeelbare deeltjes, zelfs de ziel. In bijna 7.500 verzen probeert Lucretius zijn lezer te bevrijden van de angst voor de goden en de dood. Voor meer informatie over de filosofie van Epicurus, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=v7CqjSO2GE0>.

In *De rerum natura* stelt Lucretius dat niets is ontstaan uit het niets en evenmin is terug te leiden tot het niets. Het universum bestaat uit een oneindige leegte met een ontelbaar aantal deeltjes die ondeelbaar zijn. Na de behandeling en weerlegging van concurrerende filosofieën, zoals de presocraten en de Stoa, zet hij uiteen dat de atoomtheorie ook van toepassing is op de mens, zowel op het lichaam als op de geest/ziel. Beide zijn opgebouwd uit atomen en bij de dood vallen beide uiteen. Hij waarschuwt voor de onbetrouwbaarheid van onze waarnemingen en het gevaar van liefde. Hij sluit zijn werk af met de verklaring van bijzondere meteorologische verschijnselen vanuit de filosofie, extreme weersomstandigheden die niet te maken hebben met een goddelijk ingrijpen. Bekend is zijn uitspraak: "Als wij er zijn, is de dood er niet; en als de dood er is, zijn wij er niet."

Lucretius schreef zijn leerdicht in dactylische hexameters. Voor de metriek verwijzen we naar de powerpoint op de website. Ook op youtube vind je filmpjes over de metriek (o.a. van Jacco Calis en Magister (Maurice) Weel).

In boek vijf, waaruit dit pensum genomen is, behandelt hij het leven en gaat hij uitvoerig in op het ontstaan van de aarde met de zon en de maan enerzijds en planten en dieren anderzijds. De wereld is volgens Lucretius niet door de goden geschapen en de goden bemoeien zich niet met de sterfelijke wezens. In de onderstaande tekst vertelt Lucretius over het harde bestaan van de oermens en de ontwikkeling naar een eerste vorm van een sociale samenleving.

Tekst

- 925 Et genus humanum multo fuit illud in arvis
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
fundatum, validis aptum per viscera nervis,
nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur
930 nec novitate cibi nec labi corporis ulla.
Multaque per caelum solis volventia lustra
volgivago vitam tractabant more ferarum.
Nec robustus erat curvi moderator aratri
quisquam, nec scibat ferro molirier arva
935 nec nova defodere in terram virgulta neque altis
arboribus veteres decidere falcibus ramos.
Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
940 plerumque; et quae nunc hiberno tempore cernis
arbita puniceo fieri matura colore,
plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
Multaque praeterea novitas tum florida mundi
pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
945 At sedare sitim fluvii fontesque vocabant,
ut nunc montibus e magnis decursus aquai
clarus citat late sitientia saecla ferarum.
Denique nota vagis silvestria templa tenebant
nympharum, quibus e scibant umoris fluenta
950 lubrica proluvie larga lavere umida saxa,

umida saxa, super viridi stillantia musco,
 et partim plano scatere atque erumpere campo.
 Necdum res igni scibant tractare neque uti
 pellibus et spoliis corpus vestire ferarum,
 955 sed nemora atque cavos montis silvasque colebant
 et frutices inter condebant squalida membra
 verbera ventorum vitare imbrisque coacti.
 Nec commune bonum poterant spectare neque ullis
 moribus inter se scibant nec legibus uti.
 960 Quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
 sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
 Et Venus in silvis iungebat corpora amantum;
 conciliabat enim vel mutua quamque cupido
 vel violenta viri vis atque inpena libido
 965 vel pretium, glandes atque arbita vel pira lecta.
 Et manuum mira freti virtute pedumque
 consecabantur silvestria saecula ferarum
 missilibus saxis et magno pondere clavae.
 Multaque vincebant, vitabant pauca latebris;
 970 saetigerisque pares subus silvestria membra
 nuda dabant terrae nocturno tempore capti,
 circum se foliis ac frondibus involventes.
 Nec plangore diem magno solemque per agros
 quaerebant pavidi palantes noctis in umbris,
 975 sed taciti respectabant somnoque sepulti,
 dum rosea face sol inferret lumina caelo.
 A parvis quod enim consuerant cernere semper

alterno tenebras et lucem tempore gigni,
 non erat ut fieri posset mirarier umquam
 980 nec diffidere, ne terras aeterna teneret
 nox in perpetuum detracto lumine solis.
 Sed magis illud erat curae, quod saecula ferarum
 infestam miseris faciebant saepe quietem.
 Eiectique domo fugiebant saxea tecta
 985 spumigeri suis adventu validique leonis
 atque intempesta cedebant nocte paventes
 hospitibus saevis instrata cubilia fronde.
 Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecula
 dulcia linquebant lamentis lumina vitae.
 990 Unus enim tum quisque magis deprensus eorum
 pabula viva feris praebebat, dentibus haustus,
 et nemora ac montis gemitu silvasque replebat
 viva videns vivo sepeliri viscera busto.
 At quos effugium servarat corpore adeso,
 995 posterius tremulas super ulcera taetra tenentes
 palmas horriferis accibant vocibus Orcum,
 donique eos vita privarant vermina saeva
 expertis opis, ignaros quid vulnera vellent.
 At non multa virum sub signis milia ducta
 1000 una dies dabat exitio nec turbida ponti
 aequora lidebant navis ad saxa virosque.
 Sed temere incassum frustra mare saepe coortum
 saevibat leviterque minas ponebat inanis,
 nec poterat quemquam placidi pellacia ponti

1005 subdola pellicere in fraudem ridentibus undis:
improba navigii ratio tum caeca iacebat.
Tum penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
Illi imprudentes ipsi sibi saepe venenum
1010 vergebant, nunc dant aliis sollertius ipsi.
Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt
et mulier coniuncta viro concessit in unum
concubitum, prolemque ex se videre creatam,
tum genus humanum primum mollescere coepit.
1015 Ignis enim curavit ut alsia corpora frigus
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
et Venus imminuit viris puerique parentum
blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc et amicitiam coeperunt iungere aventes
1020 finitimi inter se nec laedere nec violari,
et pueros commendarunt muliebreque saeculum,
vocibus et gestu cum balbe significarent
imbecillorum esse aequum misererier omnis.
Nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
1025 sed bona magnaue pars servabat foedera caste;
aut genus humanum iam tum foret omne peremptum
nec potuisset adhuc perducere saecula propago.

Lucretius, *De rerum natura* 5.925-1027

Aantekeningen

Algemene opmerkingen bij de aantekeningen:

- in de aantekeningen worden werkwoorden steeds aangegeven in de eerste persoon enkelvoud van het praesens; alleen bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een -a (type: voco, vocare) en werkwoorden van de zogenoemde gemengde groep (type: capio, capere) wordt ook de infinitivus praesens gegeven;
- cursief gedrukte aantekeningen zijn geen vertaling, maar een toelichting op de aangehaalde woorden.

De volgende bijzonderheden komen een aantal keren voor in dit pensum. Hiernaar wordt verwezen met T1, T2 etc.

- **T1** De acc. mv. van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden van de medeklinkerstammen gaat vaak uit op -is i.p.v. -es. Voorbeelden:
regel 992 montis = montes
regel 1003 inanis = inanes
- **T2** Het imperfectum van werkwoorden met een infinitivus op -ire heeft vaak de oude uitgang op -iba- i.p.v. het klassiek-Latijnse -ieba-. Voorbeelden:
regel 934 scibat = sciebat
regel 1003 saevibat = saeviebat
- **T3** De inf. praesens passief van deponentia heeft vaak de oude uitgang -ier i.p.v. -i. Voorbeelden:
regel 934 molirier = moliri
regel 1023 miserier = misereri
- **T4** Woorden die zinnen verbinden (voegwoorden, betrekkelijke voornaamwoorden) staan vaak niet op de eerste plaats van de bijzin. Voorbeelden:
regel 929 nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur *in plaats van* quod nec facile ex aestu nec frigore caperetur
regel 1022 vocibus et gestu cum balbe significarent *in plaats van* cum vocibus et gestu balbe significarent

925-926 multo (...) durius	<i>namelijk in vergelijking met de huidige mensen</i>
925 arvum	veld, akker
926 ut decuit	zoals te verwachten was
quod + conj.	omdat ... dat (quod is accusativus) (T4)
creasset	= creavisset
927 solidus magis	= solidior (omschrijving van de comparativus)
928 fundatum, aptum	congrueert met genus humanum
fundo, fundare + abl.	opbouwen uit
aptus + abl.	voorzien van
per viscera	verspreid door het hele lichaam
nervus	pees
929 nec facile quod caperetur ex + abl.	en hij (nl. die mens toendertijd) werd niet snel bevangen door (T4)
930 labes, labis vrl.	kwaal (labi is ablativus)
931 solis volventia lustra	zonnewentelingen

	lustra	<i>acc. (meervoud) van tijdsduur; vertaal: gedurende ...</i>
932	volgivagus	overal rondzwervend
	vitam tracto, tractare	een leven leiden
	mos, moris <i>mnl.</i>	manier
933-934	nec (...) erat (...) quisquam	er bestond geen
933	robustus	krachtig
	aratrum	ploeg
934	scibat	= sciebat (<i>T2</i>)
	nec scibat (quisquam)	en niemand kon
	molirier	= moliri (<i>T3</i>)
	molior	bewerken
	arvum	<i>zie aantekening bij regel 925</i>
935	defodio, defodere	planten
	virgultum	stekje
936	decido	afsnijden
	falx, falcis <i>vrl.</i>	snoeimes
	falcibus	<i>De slot -s van falcibus telt hier metrisch niet mee.</i>
937	crearat	= creaverat
938	sponte sua	uit eigen beweging
	id donum	<i>antecedent van de twee relativa (quod) in regel 937</i>
	placo, placare	tevreden stellen
939	glandiferus	eikels dragend
	glandiferas inter (...) quercus	<i>lees: inter glandiferas quercus</i>
	quercus, -us <i>vrl.</i>	eik
	curo, curare	<i>hier: voeden</i>
940-941	et quae (...) arbita	<i>lees: et arbita, quae</i>
940	hibernum tempus	wintertijd, winter
941	arbitum	vrucht van aardbeiboom, wilde aardbei
	puniceus	helderrood
	matura fieri	rijp worden
942	fero, ferre, <i>perf.</i> tuli	produceren, voortbrengen
943-944	multa (...) pabula dura	veel hard voedsel
	(<i>acc. mv.</i>)	
943	floridus	bloeiend
	novitas <i>vrl.</i>	nieuwheid
944	amplus	rijkelijk veel, ruim voldoende
	fero, ferre, <i>perf.</i> tuli	<i>zie aantekening bij regel 942</i>
945	sitim sedo, sedare	dorst lessen
	voco, vocare	uitnodigen; <i>vul aan als lijd. vw.: de mensen</i>
946	decursus aquai	waterstroom (aquoi = aquae)
947	clarus	<i>predicatief, de slot-s van clarus telt hier niet mee in het metrum</i>
	cito, citare	uitnodigen, oproepen
	late	overal vandaan
	sitiens, -ntis	dorstig
	saeclum	soort
948	nota vagis	die ze van hun zwerftochten kenden
	silvestris	in het bos

	templum	verblijfplaats
	teneo	<i>hier</i> : bewonen
949	quibus e fluenta (<i>onz.mv.</i>) umoris umoris scibant scibant	= e quibus (<i>antecedent</i> : templa (<i>regel 948</i>)) waterstroom <i>De laatste lettergreep is hier kort in het metrum.</i> = sciebant (T2) <i>hiervan hangen af de A.c.l.'s fluenta lavere (950), scatere (952), erumpere (952)</i>
950	lubricus proluvies <i>vrl.</i> lavo	glibberig overstroming wassen
951	viridis stillo, stillare	groen druppelen; stillantia <i>congrueert met fluenta (regel 949)</i>
	muscus	mos
952	scateo erumpo	opborrelen, opwellen te voorschijn komen
953	igni scibant scio tracto, tractare	<i>abl. van ignis</i> <i>zie aantekening bij regel 949 (T2)</i> <i>hier</i> : kunnen bewerken
954	pellis, pellis spolium vestio	leer, huid (afgestroopte) huid (van een dier) kleden
955	nemus, nemoris cavus montis colo	woud hol = montes (T1) bewonen
956	frutex, fruticis frutices inter condo squalidus	struik, bosje <i>lees</i> : inter frutices in veiligheid brengen vuil, smerig, onverzorgd
957	verbera <i>acc. mv.</i> vito, vitare imber, imbris imbris cogo, <i>ppp</i> coactus	(zweep)slagen, afranseling uit de weg gaan, mijden regen = imbres (T1) dwingen
958	commune bonum specto, spectare	gemeenschappelijk belang rekening houden met
959	scio scio	<i>zie aantekening bij regel 953 (T2)</i> <i>hier</i> : kunnen
960	praedae fortuna offero, <i>perf.</i> obtuli fortuna fero, ferre	het geluk van de buit aanbieden lot meenemen
961	doctus + <i>inf.</i> (<i>valere en vivere</i>) valeo	getraind om gezond zijn, gedijen, in goeden doen zijn
963	concilio, conciliare	overhalen (<i>nl. om seks te hebben</i>)

	mutuus	wederzijds
	quamque <i>acc. ev.</i>	iedere vrouw
	cupido, cupidinis <i>vrl.</i>	begeerte, lust, verlangen
964	inpensus	heftig
	libido, libidinis <i>vrl.</i>	begeerte, lust, verlangen
965	pretium	beloning
	glans, glandis	eikel
	arbitum	<i>zie aantekening bij regel 941</i>
	pirum	peer
	lectus	voortreffelijk, heel lekker
966	mirus	verbazingwekkend
	fretus + <i>abl.</i>	vertrouwend op
	virtus, virtutis <i>vrl.</i>	kracht
967	consector, consecrari	achtervolgen
	silvestris	in het bos levend
	saeculum	<i>zie aantekening bij regel 947</i>
968	missilis, -e	werp-
	pondus, ponderis <i>onz.</i>	gewicht
	clava	knots
969	multa, pauca	<i>acc. mv. onz.; verwijst naar saecula ferarum (regel 967)</i>
	vito, vitare	<i>zie aantekening bij regel 957</i>
	latebrae <i>mv.</i>	schuilplaats(en)
970	saetiger, -a, -um	borstels dragend, borstelig
	par, paris + <i>dat.</i>	gelijk aan
	sus, suis <i>mnl. en vrl.</i>	zwijn
	silvestris	<i>hier:</i> ruig
971	do, dare terrae	<i>hier:</i> laten rusten op de grond
	captus + <i>abl.</i>	overvallen door
972	circum <i>bijwoord</i>	rondom
	folium	blad
	frons, frondis	loof, takken
	involvere	bedekken
973	plangor, plangoris <i>mnl.</i>	geschreeuw
973-974	<i>In deze regels gaat Lucretius in tegen een opvatting dat primitieve mensen bang waren dat de nacht eeuwig zou duren en de zon niet meer zou opkomen en dat ze daarom 's nachts liepen te schreeuwen.</i>	
974	pavidus	sidderend, angstig
	palor, palari	rondzwerven
975	respecto, respectare	afwachten
	sepelio, <i>ppp</i> sepultus	begraven
976	roseus	rozerood
	fax, facis <i>vrl.</i>	fakkel, licht
	infero, inferre + <i>dat.</i>	brengen naar
977	a parvis quod	<i>lees: quod a parvis (T4)</i>
	quod	omdat
	a parvis	van jongs af aan

consuerant	= consueverant <i>Voor de metriek telt de -u- als medeklinker (w) en de -e- is hier van nature lang</i>
consuesco, <i>perf.</i> consuevi + <i>inf.</i>	eraan gewend raken te
cerno	zien
978 alterno tempore	afwisselend
gignor	ontstaan
979 non erat ut + <i>conj.</i>	het kwam niet voor dat
mirarier = mirari (<i>T3</i>)	dat zij zich verbaasden
980 nec diffidere, ne + <i>conj.</i>	noch dat ze argwaan hadden dat
aeterna	<i>adj. bij nox (regel 981)</i>
981 in perpetuum	voor altijd
detraho, <i>ppp</i> detractus	wegnemen
982 sum, esse + <i>dat.</i>	voorwerp van ... zijn
saecla	<i>zie aantekening bij regel 947</i>
983 infestam facio, facere	onveilig maken
miseris	<i>zelfstandig gebruikt</i>
984 eicio, eicere, <i>ppp</i> eiectus + <i>abl.</i>	verdrijven van
saxeus	rotsachtig, van steen
tectum	dak, onderdak
985 spumiger, -a, -um	schuimbekkend
sus, suis	<i>zie aantekening bij regel 970</i>
adventus, -us	komst
986 intempesta nocte	in het holst van de nacht
cedo	afstaan
paveo	beven, bang zijn
987 hospes, hospitis	gast
instratus + <i>abl.</i>	bedekt met
cubile, cubilis, <i>mv.</i> cubilia	bed
frons, frondis	<i>zie aantekening bij regel 972</i>
988 nimio plus	veel meer
mortalis	sterfelijk
saeclum	generatie, geslacht
989 linquo	= relinquo
lamentum	(jammer)klacht
990 unus ... quisque	ieder
magis	<i>nl.</i> quam nunc
depre(he)ndo,	grijpen
<i>ppp</i> depre(he)nsus	
eorum	<i>verbinden met unus ... quisque</i>
991 pabulum	voedsel
haurio, <i>ppp</i> haustus	verscheuren
992 nemus	<i>zie aantekening bij regel 955</i>
montis	= montes (<i>T1</i>)
gemitus, -us	gekreun
repleo + <i>abl.</i>	vullen met
993 sepelio	<i>zie aantekening bij regel 975</i>
viscera, viscerum <i>onz. mv.</i>	ingewanden; <i>vandaar:</i> lichaam
bustum	graf

994	quos	<i>het antecedent is het ingesloten onderwerp van accibant (regel 996); vertaal: zij, die ...</i>
	effugium	vlucht, ontsnapping
	servarat	= servaverat
	adedo, <i>ppp</i> adesus	aanvreten
995	posterius	later; <i>te verbinden met accibant in regel 996</i>
	tremulus	bevend, trillend; <i>te verbinden met palmas in regel 996</i>
	super + <i>acc.</i>	bovenop
	ulcus, ulceris <i>onz.</i>	wond
	taeter, taetra, taetrum	etterend
996	palma	hand
	horrifer, -a, -um	ijselijk
	accibant	= acciebant (T2)
	accio	naderbij roepen
	Orcus	Orcus, (<i>god van de</i>) onderwereld; <i>gelijkgesteld met Pluto/Hades</i>
997	donique (= donec)	totdat
	privarant	= privaverant
	privo, privare + <i>abl.</i>	beroven van
	vermina, verminum <i>onz. mv.</i>	krampen, stuiptrekkingen
998	expertis	= expertes (T1)
	expers, expertis + <i>gen.</i>	verstoken van, zonder
	ops, opis	hulp
	ignaros	<i>de acc. congrueert met quos (regel 994)</i>
	volo, velle	<i>hier: nodig hebben</i>
999	virum	= virorum
	sub signis ducor	onder de wapenen gevoerd worden = in militaire dienst gaan
1000	exitium	dood, ondergang
	turbidus	stormachtig, woelig
	pontus	zee
1001	aequor, aequoris <i>onz.</i>	vlakke, <i>mv.:</i> golven
	lido	slaan, beuken
	navis	= naves (T1)
1002	temere <i>bijwoord</i>	zomaar
	incassum <i>bijwoord</i>	voor niets
	coorior, <i>perf.</i> coortus sum	opkomen
1003	saevibat	= saeviebat (T2)
	saevio	tekeer gaan, woeden
	leviter <i>bijwoord</i>	mild, zacht
	mina	dreiging
	ponebat	= deponebat - neerleggen, opgeven
	inanis	= inanes (T1)
	inanis	leeg, zonder inhoud
1004	placidus	rustig
	pellacia	verleiding
	pontus	<i>zie aantekening bij regel 1000</i>
1005	subdolos	verraderlijk

	pellicio, pellicere	lokken
	fraus, fraudis <i>vrl.</i>	schade
1006	improbis	verderfelijk
	navigium	zeevaart
	ratio, rationis <i>vrl.</i>	praktijk
	caeca	<i>predicatief</i>
	caecus	verborgen
1007	tum deinde	in die tijd ook
	deinde	<i>dit woord bestaat voor het metrum uit twee lettergrepen</i>
	penuria + <i>gen.</i>	gebrek aan
	languo	in kracht afnemen
	letum <i>zelfst. nw.</i>	dood
1008	membra <i>onz. mv.</i>	ledematen, lichaam
	contra <i>bijwoord</i>	daarentegen
	copia	overvloed
	mersat	<i>vul aan als lijd. vw.: membra</i>
	merso, mersare	onderdompelen (<i>nl. in de dood</i>)
1009	imprudens, imprudentis	onopzettelijk, niets vermoedend
	venenum	vergif
1010	vergo	toedienen
	sollers, sollertis	bekwaam, listig
1011	inde	= deinde
	casas postquam	<i>T4</i>
	pellis	= pelles (<i>T1</i>)
	pellis, pellis <i>vrl.</i>	(dieren)huid
	pararunt	= paraverunt
	paro, parare	<i>hier: verwerven</i>
1012	coniunctus + <i>dat.</i>	verbonden met
	concedo, <i>perf. concessi in + acc.</i>	zich schikken (in)
1013	concubitus, -us	gemeenschap
	proles, prolis <i>vrl.</i>	nageslacht
	videre	= viderunt
	creata	<i>vul aan: esse</i>
1014	mollesco	zacht worden, verslappen
1015	curo, curare ut + <i>conj.</i>	ervoor zorgen dat
	alsius	verkleumd
	frigus, frigoris <i>onz.</i>	kou
1016	ita	<i>nl. als vroeger</i>
	tegmen, tegminis	<i>hier: uitspansel</i>
1017	imminuo, <i>perf. imminui</i>	verminderen
	viris	= vires (<i>T1</i>)
1018	blanditiae <i>mv.</i>	lieve woorden, vleierij
	ingenium	aard
	fregere	= fregerunt
	superbus <i>bijv. nw.</i>	trots
1019	et	<i>wijst vooruit naar et in regel 1021</i>
	amicitiem iungo	vriendschap sluiten

	aveo	verlangen; <i>hiervan hangen de infinitivi in regel 1020 af</i>
1020	finitimi <i>mnf. mv.</i> inter se laedo violo, violare	buren met elkaar; <i>verbinden met iungere (regel 1019)</i> schade toebrengen gewelddadig behandelen
1021	commendarunt commendo, commendare muliebris saeculum	= commendaverunt toevertrouwen (<i>nl. aan elkaar</i>) vrouwelijk <i>zie aantekening bij regel 947</i>
1022	vocibus et gestu cum gestus, -us balbus significo, significare	<i>lees: cum (voegwoord) vocibus et gestu (T4)</i> gebaar stamelend, brabbelend te kennen geven; <i>hiervan hangt af de A.c.l. aequum esse, waarvan weer de A.c.l. omnes misererier imbecillorum afhangt</i>
1023	imbecillus misererier misereor + <i>gen.</i> omnis	zwak = misereri (T3) medelijden hebben met = omnes (T1)
1024	omnimodis gignor	in alle gevallen <i>zie aantekening bij regel 978</i>
1025	pars foedus, foederis <i>onz.</i> castus	<i>vul aan: hominum</i> overeenkomst gewetensvol, onberispelijk
1026	aut foret perimo, <i>ppp</i> peremptus	want anders = esset te gronde richten; <i>passief: uitsterven</i>
1027	adhuc perduco saeculum propago, propaginis <i>vrl.</i>	tot nu toe voortzetten <i>zie aantekening bij regel 988</i> voortplanting